

Huiselijk geweld: oorzaken en gevolgen

De RoSa-factsheets maken u wegwijs in het gelijke kansenlandschap in Vlaanderen. Telkens wordt er op een bepaald terrein nagegaan wat de situatie is. Zowel bredere thema's als meer specifieke krijgen aandacht, naargelang de relevantie en/of beschikbaarheid van informatie en het voorhanden zijn van cijfermateriaal. Bedoeling is niet zozeer volledigheid te bieden maar wel op een overzichtelijke en toegankelijke manier de positie van de vrouw in Vlaanderen te schetsen. RoSa is sinds 1978 in Vlaanderen hét adres voor informatie en documentatie over gelijke kansen, emancipatie en vrouwenstudies in binnen- en buitenland.

Nr. 18 • nov. 2002

Deze factsheet maakt deel uit van een vierdelige reeks handelend over 'partnergeweld in Vlaanderen'. Eerder verschenen reeds *Partnergeweld in cijfers* en *Partner-gerelateerd thuisgeweld tegen volwassen vrouwen*. De voorliggende factsheet wil, in een eerste deel, een overzicht geven van de verschillende gangbare verklaringen voor huiselijk geweld. Een tweede deel behandelt de mogelijke gevolgen voor de geweldslachtoffers. Het is in geen geval de bedoeling een oordeel uit te spreken over daders of slachtoffers van partnergeweld.

Oorzaken en verklaringen van partnergeweld: een overzicht

Thuisgeweld kent vele vormen en evenzoveel verklaringen. In de volgende paragrafen wordt eerst een overzicht gegeven van de wetenschappelijke verklaringen. Zij zijn er op gericht de geweldproblematiek beter te doen begrijpen, het inzicht te verhogen en zo een doeltreffende hulpverlening mogelijk te maken. Een belangrijke leidraad voor deze schets vormen de werken van Renée Römken¹ en van Donald Dutton / Susan Golant en Hans Pijnaker². Zowel Römken als Dutton / Golant geven de verschillende verklaringen met daarbij enkele kritische bedenkingen.

WETENSCHAPPELIJKE VERKLARINGEN

Sociologische benaderingen

Algemeen wordt gezinsgeweld door een aantal theoretici verklaard vanuit het gezin als sociale groep. Leden van de groep nemen verschillende maatschappelijke posities in en hebben verschillende belangen. Zo ontstaan er conflicten die door middel van geweld worden opgelost. Daarnaast bestaan er volgens Römken een aantal 'hulptheorieën' die deze kern verder uitwerken. Zo zou het gezin te maken krijgen met 'structurele

¹ RÖMKENS, *Vrouwenmishandeling*.

² DUTTON, GOLANT en PIJNAKER, *De partnermishandelaar*.

stress' die ontstaat wanneer partners een ongelijke toegang hebben tot sociale en economische hulpbronnen. Die hulpbronnen moeten hen helpen een zekere sociale status te verwerven. In lagere sociaal-economische klassen zou geweld dan relatief meer voorkomen dan in hogere klassen als gevolg van het gebrek aan materiële en sociale status. Volgens deze subculture of violence-theorie wordt geweld in de lagere sociale klassen ook normatief meer aanvaardbaar gevonden. Achterliggende gedachte is dat mannen met een lagere sociale status toch hun (gefrustreerde) dominantie willen uiten, met name ten overstaan van hun partner. Vaak grijpen ze daarbij naar geweld (frustratie-agressietheorie).

De sociale leertheorie

Dit model veronderstelt dat het geweld van generatie op generatie wordt overgedragen. Kinderen uit gezinnen waarin geweld gebruikt wordt, krijgen als het ware het gewelddadig gedrag aangeleerd. Eens volwassen, zullen ze zelf ook naar geweld grijpen vermits ze dit als 'normaal' beschouwen. Mishandelaars imiteren dan gezaghebbende personen die als rolmodel fungeren. Zo belandt het gezin uiteindelijk in een vicieuze cirkel van geweld. Door geweld te gebruiken winnen mishandelaars ruzies waarin ze normaal het onderspit hadden moeten delven (verbaal). Het 'winnen' van de ruzie vormt zo de 'beloning' voor het geweld. Bij deze theorie plaatst Dutton enkele vraagtekens. Hoe komt het dat het rolmodel niet altijd gevolgd wordt? Mensen die geweld in hun thuisgezin hebben meegemaakt, zetten zich immers ook vaak af tegen de gewelddadige figuur. Gewelddadigen reageren overigens niet louter op externe prikkels die geweld uitlokken. Uit onderzoek blijkt dat het geweld vooral 'van binnenuit' komt. Geweld tussen partners heeft meestal geen enkele aanwijsbare aanleiding.

Pathologische benaderingen

Een derde theorie stelt dat geweld voortvloeit uit enerzijds medisch-fysiologische stoornissen, anderzijds uit psychopathologische oorzaken. Geweld is in dit verklaringsmodel een gevolg van neurologische stoornissen. In dat deel van de menselijke hersenen, verantwoordelijk voor de emoties, zouden zich geregeld storingen voordoen waardoor er periodes van razernij bij de mishandelaar ontstaan. Deze periodes van 'episodisch controleverlies' zijn de oorzaak van het geweld. Dutton stelt zich echter de vraag waarom geweld zich dan precies en alleen in de intieme sfeer zou voordoen. Bovendien blijken vele mishandelaars plots te kunnen stoppen met het geweld van zodra er derden binnenkomen of aanwezig zijn. En, zo stelt Dutton, heeft partnergeweld ook een symbolische betekenis die niet kan verklaard worden vanuit een louter biologische oorzaak.

Feministische benaderingen

Deze benadering richt zich niet op het individu maar op de maatschappij. Centraal staan de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen die in de cultuur zitten ingebakken. Een patriarchaal georiënteerde maatschappij leert vrouwen dat zij ondergeschikt zijn aan de man. Mannen worden geleerd 'de baas te zijn'. Mannen worden met andere woorden gesocialiseerd om te domineren, zowel op sociaal-economisch als emotioneel gebied. Die dominantie legitimeert het geweld door mannen. Geweld binnen het huwelijk wordt dan een legitiem middel om de controle van de man over de vrouw tot uiting te brengen.

Ook bij deze benadering stelt Dutton enkele vraagtekens. Zo stelt hij uit onderzoek vast dat uitingen van mannelijke dominantie binnen het gezin vele vormen kunnen aannemen. Wanneer geweld losgekoppeld wordt van gender, wordt bovendien vastgesteld dat mishandeling ook aanwezig is in homoseksuele en lesbische relaties. Het feministisch verklaringsmodel ziet al te vaak individuele verschillen over het hoofd en gaat te zeer uit

van veralgemeningen, zo stelt Dutton.

Sociobiologische benadering

Dutton en Golant signaleren het bestaan van nog een ander verklaringsmodel, met name het sociobiologische model. Sociobiologie bestudeert 'hoe menselijke sociale gedragingen genetisch gecodeerd en erfelijk zijn door een proces van natuurlijke selectie³'. Volgens deze theorie is partnergeweld door mannen te verklaren vanuit de bij hen aanwezige drang tot biologische reproductie. Via gewelduitingen en het tonen van hun dominantie trachten zij de kansen op reproductie en het doorgeven van genen te verhogen. Geweld gaat in deze visie terug op de mannelijke onzekerheid over hun reproductie. Maar, zo vraagt Dutton zich af, waarom zijn dan niet alle mannen gewelddadig? Waarom besteden we dan tijd en geld aan het bestrijden van partnergeweld? En waarom valt de man geen 'soortgenoten', dus andere mannen, aan?

Dutton en Golant gaan in hun boek *De partnermishandelaar* op zoek naar een aanvullende verklaring. Zij zoeken de verklaring voor partnergeweld in de psychologie en meer bepaald in het bestaan van jeugdtrauma's bij de mishandelaars. Drie factoren uit de kinder- en jeugd jaren dragen volgens de onderzoekers bij tot het ontstaan van een gewelddadige persoonlijkheid: schaamte, moederbinding en geweldvoorbeelden.

Schaamte

De onderzoekers stelden vast dat mishandelende mannen in hun kinder- en jeugd jaren vaak geconfronteerd werden met gevoelens van vernedering en schaamte. Hun ouders tastten met hun vernederend en bestraffend gedrag het zelfwaardegevoel van de kinderen aan. Ze bestraffen immers niet de daad maar vallen met hun vernederingen de hele persoon van het kind aan. Het kind krijgt met andere woorden niet het gevoel dat de ouder, ondanks alles, van hem houdt. Vooral de vaderfiguur speelt een belangrijke rol. Kinderen willen gewaardeerd worden door hun vader maar botsen telkens weer op een muur van afkeuring en nieuwe vernederingen. Met de emotionele vernedering gaat ook vaak een fysieke vernedering gepaard: psychologische en fysieke mishandeling gaan vaak samen. Het is die combinatie die vaak aanleiding geeft tot het vertonen van gewelddadig gedrag op latere leeftijd. Door het feit dat de identiteit van het kind zich niet heeft kunnen ontwikkelen, is er ook geen stabiel 'zelfgevoel' kunnen ontstaan. Als kind reeds trekt de jongen zich terug in zichzelf. Dit wordt nog versterkt door het ingebakken culturele besef dat mannen geen emoties mogen tonen. Wanneer deze mensen geconfronteerd worden met een emotionele relatie dreigen zij hun pantser te verliezen en dreigt de lang verborgen schaamte aan de oppervlakte te komen. Geweld vormt dan een uitweg om de pijnlijke herinneringen te verdringen en de woede te uiten.

Moederbinding

Uit het onderzoek dat Dutton uitvoerde blijkt dat het gedrag van mishandelende mannen vaak het resultaat is van het vermeende verlies van hun vrouw. De verklaring voor deze angst moet opnieuw gezocht worden in de kindertijd. Een moeder-kindrelatie balanceert steeds tussen veel en weinig afstand. Een kind 'wandelt' langzaam weg van zijn moeder en leert gaandeweg dat het steeds naar haar kan terugkeren. Een te grote afstand tussen moeder en kind enerzijds werkt verlatingsgevoelens in de hand. Anderzijds draagt een te geringe afstand bij tot een 'emotionele verzwelging'. Moeders die nu door hun echtgenoot

---

³ DUTTON, GOLANT en PIJNAKER, *De partnermishandelaar*, pagina 78.

mishandeld worden zijn minder goed in staat het evenwicht tussen beide polen te bewaren: zij zijn niet altijd beschikbaar voor hun kinderen omwille van hun eigen problemen. Zo kunnen de kinderen geen stabiliteit ontwikkelen in de relatie met hun moeder. Later uit de angst zich in het willen controleren van de emotionele afstand tussen hen en hun vrouw. Bij een bedreiging van deze controle grijpen zij naar geweld.

Moeders zijn daarnaast 'goed' en 'slecht'. Een kind splitst zijn moeder op in deze twee polen. De 'goede' moeder bevredigt alle behoeften van het kind, de 'slechte' moeder doet dit niet. Het kind richt zijn razernij omtrent de niet-ingewilligde wensen op deze 'slechte' moeder. Zo blijft de 'goede' moeder buiten schot. Normaal zouden deze twee polen zich moeten integreren in één beeld, hetgeen niet altijd het geval is. In de latere relaties blijft dit beeld hangen: de man heeft een ambigue relatie met zijn vrouw. Op het ene moment is zij goed, op het andere moment is ze een verdorven schepsel. Alle opgekropte razernij richt zich op deze 'onbetrouwbare vrouw' op wie alle agressie en seksuele drang geprojecteerd wordt. De ander, en niet de mishandelaar zelf, wordt gezien als onbetrouwbaar en ontrouw en moet daarvoor boeten.

Tenslotte ziet Dutton in vroege hechtingsproblemen een belangrijke oorzaak van partnergeweld. Mannen met hechtingsproblemen klampten zich als kind vaak aan hun moeder vast en reageerden zeer extreem wanneer ze van hun moeder moesten scheiden. Tegelijkertijd waren ze niet in staat om, bij hereniging, hun gevoelens te uiten en troost te aanvaarden. In latere relaties oefenen ze een extreme controle uit op hun partner om hun eigen verlatingsangst te milderen. Ze hunkeren naar een partner maar tegelijkertijd kunnen ze ook niet met een partner leven.

Geweldvoorbeelden

Dutton wil zich niet beperken tot de hoger reeds aangehaalde socialisatietheorie. De kiemen voor de gewelddadige persoonlijkheid worden volgens Dutton gelegd in de kinder- en jeugd jaren en dit binnen het gezin. Deze situatie vormt de context. Voorgaande paragrafen hebben dit duidelijk gemaakt. Daarna neemt de cultuur het over en komt de gewelddadige persoonlijkheid tot ontwikkeling. Dit verklaart volgens Dutton waarom niet elke jongen uitgroeit tot een mishandelaar. Jongens met een stabielere thuisbasis zijn beter gewapend tegen de negatieve invloeden van de maatschappij. Bovendien, zo stelt Dutton, is het geweld ervaren in de kindertijd geen vereiste voor het vertonen van geweld op latere leeftijd. Samen met de trauma's en de geweldvoorbeelden uit de maatschappij, vormt het wel één van de bestanddelen voor het ontwikkelen van een gewelddadige persoonlijkheid.

Geconfronteerd met huiselijk geweld kan het kind op twee manieren reageren. Het kind kan vluchten voor het geweld, ervoor wegkruipen wanneer hij de situatie als niet-beheersbaar beziet. Ook dissociatie is een gekend verdedigingsmechanisme: lichaam en geest splitsen zich en geweldslachtoffers 'kijken naar zichzelf'. Beheersbare situaties worden te lijf gegaan met woede. Het is cultureel bepaald dat mannen niet bang mogen zijn: angst wordt zo vervangen door woede en omgezet in geweld.

V E R K L A R I N G E N V A N S L A C H T O F F E R S E N D A D E R S

Niet enkel wetenschappers formuleren mogelijke verklaringen, ook slachtoffers en daders proberen het geweld te duiden.

In een Nederlandse steekproef in dienst van de Dienst preventie, jeugdbescherming en reclassering van de het Nederlandse ministerie van Justitie worden volgende aanleidingen genoemd als oorzaak van geweld⁴ :

- Eigen aan het karakter van de dader (31 %)
- Conflict (19 %)
- Geen duidelijke reden (16 %)
- Alcohol of drugs (16%)
- Psychische problemen (15 %)
- Hij of zij dacht dat het normaal was (14%)
- Onbekend (5 %)
- Overige (17 %)

In vele gevallen van partnergeweld is er helemaal geen concrete aanleiding of gaat het om een zeer triviale gebeurtenis die normalerwijze niet tot een gewelduitbarsting zou leiden. Bovendien moeten onderzoekers opletten voor het zogenaamde *slachtoffergedrag*⁵. Vaak ontwerpen slachtoffers immers allerlei mentale constructies om vat te krijgen op de gebeurtenissen. Slachtoffers nemen daarbij de verklaringen van de mishandelaar over en leggen de 'schuld' meestal bij zichzelf zodat ze niet langer machteloos staan tegenover een onvoorspelbare gebeurtenis: het geweld wordt beheersbaar. Ook daders ontwerpen allerlei constructies, ditmaal om hun daden te legitimeren.

Römkens⁶ maakt onderscheid tussen seksueel geweld en andere geweldvormen. Vaak wordt gedacht dat geweld voortvloeit uit de weigering van de vrouw om seks te hebben. Volgens Römkens is dit niet het geval. Als belangrijke aanleidingen voor seksueel geweld binnen een relatie noemt zij: verschil in behoefte qua frequentie van seksueel verkeer en de manier van seksualiteitsbeleving, een vermeende aanspraak op de seksuele beschikbaarheid van de vrouw, alcohol, bezitsdrang en het bewijzen van de mannelijkheid.

Verklaringen als 'mannelijke dominantiedrang' en 'extreme jaloesheid' zijn ook terug te vinden in verklaringen voor niet-seksueel geweld. Verder blijken volgens Römkens vele conflicten voort te vloeien uit huishoudelijke taken (twisten rond het eten, huishoudelijke 'plichten' van de vrouw...)

B E S L U I T

Uit dit overzicht blijkt dat partnergeweld niet vlug vlug verklaard kan worden. Eenzijdige verklaringen benaderen het probleem te eenvoudig en voldoen niet. Wanneer er pogingen worden ondernomen om partnergeweld te verklaren (in de hulpverlening bijvoorbeeld), moet men rekening houden met verschillende aspecten: zowel individuele, relationele als maatschappelijke factoren spelen hun rol. Bij de preventie van partnergeweld en in de hulpverlening moet er met andere woorden een gedegen analyse van het probleem doorgevoerd worden.

---

⁴ VAN DIJK, FLIGHT, OPPENHUIS en DUESMANN, *Huiselijk geweld*, pagina 59.

⁵ BRUYNOOGHE, OPDEBEECK en VANDEWEGE, *Ervaringen van vrouwen met fysiek en seksueel geweld*, pagina 19.

⁶ RÖMKENS, *Vrouwenmishandeling*, pagina's 57-58 en 64-65.

ALGEMEEN: HEEFT GEWELD GEVOLGEN?

De klachten van geweldslachtoffers situeren zich zowel op fysiek en seksueel als op emotioneel gebied. In hun studie *Ervaringen van vrouwen met fysiek en seksueel geweld* stellen Vandewege, Bruynooghe en Opdebeeck⁷ vast dat vrouwen die niet met fysiek of seksueel geweld geconfronteerd werden, aanzienlijk minder klachten hebben dan vrouwen die wel met geweld geconfronteerd werden. Algemeen stellen de onderzoekers vast dat de levenskwaliteit daalt naarmate er meer geweldvormen werden ondervonden. De levenskwaliteit van zij die enkel geconfronteerd werden met fysiek of seksueel geweld, ligt dus hoger dan de levenskwaliteit van zij die met beide vormen van geweld te maken kregen. Aansluitend kan gezien worden dat een toename van de ernst van het geweld leidt tot een afname van de levenskwaliteit.

Welke facetten van het leven worden aangetast, hangt af van de aard van het geweld. Fysiek geweld beïnvloedt vooral het lichamelijke en seksuele welzijn. Het emotioneel welbevinden wordt later aangetast. Seksueel geweld tast op zijn beurt vooral het emotionele leven aan, gevolgd door het lichamelijke en seksuele leven.

FYSIEKE KLACHTEN⁸

Vrouwen ervaren in de eerste plaats *directe fysieke aandoeningen*, bv. miskramen, botbreuken, littekens. Geweld heeft echter veel meer *indirecte fysieke gevolgen*. Bruynooghe, Opdebeeck en Vandewege stelden het volgende vast:

- 1 op 2 vrouwen: slechte nachtrust, spanningspijnen, gewichtproblemen
- 1 op 3 vrouwen: hoofdpijnen, abnormale eetlust, verstoorde bloedcirculatie, spijsverteringsproblemen...
- 1 op 4 vrouwen: menstruatieproblemen, huidklachten, last van ogen, oren, neus en keel

Bovendien, zo stelt Römken, is het vaak zo dat vrouwen zich beschaamd voelen over hun fysieke letsels waardoor ze zich terugtrekken uit het sociale leven met een groot *isolement* tot gevolg. Vrouwen lopen zo de kans mis om steun te vinden in hun directe omgeving. Ook ontbreekt het de vrouwen zo aan een toetssteen omtrent hun eigen situatie. Fysieke letsels leiden eveneens tot arbeidsongeschiktheid. Een groot aantal van de klachten zoals maagproblemen, ademhalingsstoornissen en allergieën is daarenboven van psychosomatische aard.

⁷ BRUYNOOGHE, OPDEBEECK en VANDEWEGE, *Ervaringen van vrouwen met fysiek en seksueel geweld*, pagina's 77-86.

⁸ Onderzoek verricht door: RÖMKENS, *Vrouwenmishandeling*, pagina's 77-80. BRUYNOOGHE, OPDEBEECK en VANDEWEGE, *Ervaringen van vrouwen met fysiek en seksueel geweld*, pagina's 95-100. VAN DIJK, FLIGHT, OPPENHUIS, en DUESMANN, *Huiselijk geweld*, pagina's 71-75.

Echte structureel-psychische klachten manifesteren zich vooral wanneer het duidelijk wordt dat het mishandelen niet stopt en er dus geen verbetering van de situatie in zicht is. Jarenlange vernederingen, angst voor het komende geweld en de grote onzekerheid eisen vroeg of laat hun tol. Enkele klachten⁹:

- 1 op 2 vrouwen: neerslachtigheid, onrust, opgejaagdheid...
- 1 op 3 vrouwen: uitputting, concentratieproblemen, pijn en verdriet, minderwaardigheidsgevoelens, beperkte interesse in de omgeving...
- 1 op 4 vrouwen: woede, opschrikken bij onverwachte beweging...

Zeer vaak zijn deze klachten terug te voeren op stressverschijnselen. Onrust en opgejaagdheid zijn vaak het gevolg van structurele gevoelens van angst en bedreiging, op hun beurt het resultaat van stress. Vrouwen kampen op psychisch vlak vooral met een wankel zelfvertrouwen, hetgeen in vele gevallen nog versterkt wordt door de andere psychische klachten. Römzens merkt echter wel op dat een negatief gevoel van eigenwaarde vaak reeds aanwezig was vóór de mishandelingen. Het gevoel wordt versterkt door de ondergane vernederingen. Door de steeds weerkerende vernederingen wordt de persoonlijkheid van de vrouw volledig ontkend waardoor haar zelfbeeld steeds verder naar omlaag wordt gehaald.

Het isolement waarvan reeds sprake in de vorige paragraaf, heeft ook psychische oorzaken. Gevoelens van schaamte en schuld weerhouden de vrouw ervan contact te zoeken met de buitenwereld. Die gevoelens komen voort uit een gevoel van mislukking omdat niet voldaan is aan bepaalde gangbare ideeën over, bijvoorbeeld, het huwelijksleven. Het isolement leidt dan tot een grote weerloosheid.

Gevoelens van woede komen volgens Römzens vaak pas tot uiting nadat de vrouw bij de man is weggegaan. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat vrouwen zichzelf niet toestaan om aan hun gevoelens toe te geven uit angst te ver te zullen gaan en de partner aan te vallen.

S E K S U E L E K L A C H T E N

Zowel Bruynooghe, Vandewege, Noelanders als Römzens zien niet echt specifieke seksuele klachten. Wel komt het voor dat vrouwen minder zin hebben in seks. Ook maken studies melding van bijvoorbeeld 'pijn bij het vrijen'. Deze klachten kunnen worden ondergebracht onder de noemer 'fysieke klachten'. Dit wil echter niet zeggen dat het seksuele leven niet kan lijden onder deze fysieke ongemakken.

T E N S L O T T E : O N T W E R P E N V A N O V E R L E V I N G S S T R A T E G I E Ë N ¹⁰

Mishandelde vrouwen proberen verschillende manieren te ontwikkelen om het aanhoudende geweld het hoofd te bieden. Ze leggen de schuld voor het geweld bij zichzelf waardoor de illusie ontstaat dat het geweld 'beheersbaar' wordt. Verder gaan ze het geweld minimaliseren (het was niet zo erg, er is niks gebroken...).

⁹ BRUYNOOGHE, OPDEBEECK en VANDEWEGE, *Ervaringen van vrouwen met fysiek en seksueel geweld*, pagina's 95-100. Zie verder ook: RÖMKENS, *Vrouwenmishandeling*, pagina's 77-80.

¹⁰ DEWIL, *Vrouwenmishandeling*, pagina's 20-21.

Ook op deze manier wordt de situatie voor het slachtoffer beheersbaar. Slachtoffers sluiten niet zelden uiteindelijk hun gevoel af. Zo ontstaat dissociatie: de persoon splitst verschillende ervarings- en bewustzijnstoestanden zodat emoties niet doordringen. Ook de dader wordt opgesplitst, in een goede en kwade zijde. De mishandelaar is de 'kwade' maar uiteindelijk legt ze de schuld voor zijn gedrag niet in zijn persoonlijkheid maar in zijn getraumatiseerde jeugd of in drankmisbruik. Mishandelde vrouwen klampen zich vast aan de kinderen in hun poging de eigen gevoelens niet te hoeven voelen. Vluchten in verslavend gedrag (aan eten, medicijnen, tabak, koffie...), ziek worden, klagen, is volgens Inge Dewil, coördinator en begeleidster van Pandora vzw, eveneens een belangrijke strategie. Problemen worden op die manier onrechtstreeks, op een 'veilige' manier geuit.

B E S L U I T

De gevolgen van partnergeweld zijn zeer divers. Geweldslachtoffers zien de algemene levenskwaliteit dalen en kampen zowel met lichamelijke en geestelijke als met seksuele kwalen.

L i t e r a t u u r

- BRUYNOOGHE, R. (ed), BERODES, G. e.a., *Doelgroepen voor de geweldbestrijding. Een afbakening op basis van levensomstandigheden en geweldervaringen bij vrouwen*. Rapport ten behoeve van de staatssecretaris voor leefmilieu en maatschappelijke emancipatie mevrouw M. Smet, Brussel, 1990.
- BRUYNOOGHE, R., OPDEBEECK, S. en VANDEWEGE, R., *Ervaringen van vrouwen met fysiek en seksueel geweld. Prevalentie en gevolgen*. Rapport ten behoeve van de staatssecretaris voor leefmilieu en maatschappelijke emancipatie mevrouw M. Smet, Brussel, 1988.
- BRUYNOOGHE, R. e.a., *Fysiek en seksueel geweld op vrouwen. Toestand in België 1991*, Brussel, 1991.
- BRUYNOOGHE, R. e.a., *Fysiek en seksueel geweld op vrouwen. Toestand in Europa 1991*, Brussel, 1991.
- BRUYNOOGHE, R., NOELANDERS, S. en OPDEBEECK, S., *Geweld ondervinden, gebruiken en voorkomen*. Rapport ten behoeve van de Minister van Tewerkstelling en Arbeid en Gelijke-Kansenbeleid Mevrouw M. Smet, Diepenbeek, 1998.
- DEWIL, I., *Vrouwenmishandeling: wie zwijgt wordt niet gehoord*, s.l., 1998.
- DUTTON, D.G., GOLANT, S.K. en PIJNAKER, H., *De partnermishandelaar: een psychologisch profiel*, Houten, 2000.
- FEDERATIE VROUWEN TEGEN MISHANDELING, *Vrouwenmishandeling*, Antwerpen, s.d.
- MASTENBROEK, S., *De illusie van veiligheid. Voortekenen en ontwikkeling van geweld tegen vrouwen in relaties*, Utrecht, 1995.
- RÖMKENS, R., *Vrouwenmishandeling. Over geweld tegen vrouwen in heterosexuele partnerrelaties*, Rijswijk, 1986.
- VAN DIJK, T., FLIGHT, S., OPPENHUIS, E. en DUESMANN, B., *Huiselijk geweld. Aard, omvang en hulpverlening*, Den Haag, 1997.

Samenstelling:
Annemie Vanthienen